

ENDYMION ÉS CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY

„Akik pedig kisebb ágyba születtek, azoknak jobban kellett a tanulásban is igyekezni, hogy sorsukat szerencsésebben oldják meg.”

Borbás Rozália

Simonné Berczki Sára

(fotó: HDK)

Simonné Berczki Sára, a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnázium tanára - Borbás Rozália szerzői néven - Endymion című regényével ajándékozta meg olvasóit.

A debreceni Csokonai regénypályázaton második helyezéssel díjazott író munkáját nagy érdeklődéssel fogadta a város.

Nem kis meglepetést okozott ugyanis a 18. századi nagy magyar költő, Csokonai Vitéz Mihály életútja és kora társadalmának regényes feldolgozása.

A könyvben olvasható még Földesi Ferencnek, a gimnázium egykori igazgatójának „Margináliák Borbás Rozália könyvébe” című elemző kritikája is.

- **Mi készítette arra, hogy regényt írjon Csokonairól? Hiszen a XVIII. század kora a mai ember számára nehezen közelíthető meg.**

- Igen. Nincs úgy benne a mai kor olvasatában, mint a XIX. század vagy a retro. Vannak korszakok, melyek felelnek egymásnak. Lehet, hogy most új irányzat kívánczik ide, az új realizmus, talán a romantika. Számomra teljesen nyilvánvaló volt, hogy amikor Debrecenben kiírták ezt a pályázatot, lehetőséget láttam arra, hogy megmutassam, képes vagyok-e rá, hogy létrehozjak egy irodalmi alkotást, hogy belehelyezkedjek egy olyan korba, mely kevésbé van benne a köztudatban. Ráadásul olyan hőst választottam, aki ellenkező nemű, egy férfi, aki nem is akármilyen szereplő, hanem a magyar irodalom, a magyar költészet meghatározó egyénisége, korának zsenije. Abszolút tehetséges, széles látókörű elme, aki nem vészett el számunkra, de nyilvánvaló, hogy még jobban ki tudott volna teljesülni a pályáján tudósként, tanárként, ha nem a XVIII. század embere, vagy ha több pártfogót talál. Valószínűleg meghatározó volt a habitusa is: nehezen tudott egy helyen megragadni. Vándorolt. Ezért is építettem a regényembe Odüsszeusz nagy utazásait. Csokonai is kereste a lehetőséget. Ezért is mondjuk, hogy Csokonai a remény költője.

- **Ha úgy nézzük, a regény két szálon fut. Átjárható, s mégsem zavaró.**

- A XVIII. század fölfedezi az ókort, a klasszikus antikvitást, Homéroszt. Csokonai maga is hasonló Télemakhuszhoz. Innen indul a történet. Csokonai is vándorolt. Vándorolt az apja is, várta, hogy a gyógyszerészi, orvosi pályája kiteljesedjen, mígnem eljutott Debrecenbe, a cívis városba, ahol letelepedett, s rangos család leányát vehette

feleségül. Csokonai Vitéz Mihály nem térben, hanem a társadalmi hierarchiában érkezett máshonnan, ez is a vándorlás egyik formája.

- **A regényben visszatérő gondolat, ki „mekkora ágyban születik”, annak megfelelően alakul többnyire az élete.**

- Valóban. Többször visszatér. Jellemző ez Csokonai életére éppúgy, mint a többi szereplőre is. Születéstől a halálig, s szeretném hinni, hogy még azután is: a kis epizódokból összeáll a költői pályakép. Visszatér Sára asszony – Csokonai édesanyja – olvasmánya, aki fia hagyatékát rendezi. Így volt ez; összegyűjtötte fia leveleit, utolsó verseit, s még el is utazott értük. Sára asszony szemszögéből indul a mű.

- **Szinte megható, amint a rektorok a gyermekek neveléséről beszélgetnek. A pedagógiai tapintat és szemléltetés nyilvánvalóan a pedagógusi hivatásából adódik.**

- Igen, de ez is egy fontos gondolatsor, hisz meghatározó lehet egy gyermek életében, hova születnek, milyen lehetőségeik adódnak, milyen a társadalomnak a pedagógiához való viszonya.

- **A könyv rendkívül sokrétű, színes. Ha nincs valakinek különösebb előképzettsége, akkor is szépélményt jelent számára az olvasás. Ez volt a célja?**

- Persze. Ez volt a cél. Nevelni és szépélményt adni. Ez nem tudományos dolgozat, hanem szépirodalom. Legalábbis remélem, hogy az. Örülök annak, hogy aki szeret olvasni, s vannak hasonló élményei, azok megtalálják a kapcsolódási pontot, hogy akár róluk is szólhat ez a könyv.

- **Sok kifejezést nem használtunk sem az irodalmi, sem a köznyelvben, melyek a regény olvasásakor feltűnnek. Például a super – hajóács kifejezés.**

- Mint minden, a magyar nyelv is változik. Vannak kifejezések, melyek gyermekkoromból maradtak meg, amiket még a nagyszüleimtől hallottam. Előfordulnak azonban kutatáson, főként olvasáson alapuló kifejezések, mint például a földrenegés történetének ábrázolása a regényben. A történelmi hitelességet megtartva azonban előfordul fikció is. Tudott dolog, hogy Csokonai imádta az egzotikus világot, a szigeteket. Ezért rengeteg mediterrán gyümölcsből álló szójegyzéket is készített, például a csókok leírásában ez meg is jelenik. Visszatérve a kérdésre. Nem volt nehéz visszaköltözni a XVIII. század nyelvi közegébe, hisz én szerencsére nagy családban nőttem föl. Szerettem hallgatni a nagyszüleim elbeszéléseit. Így akár 100-150 évre visszamenően is megmaradtak bennem a családban használt kifejezések. A passzív szókészletben biztos, de a mindennapi használatban is felbukkannak, szinte váratlanul.

- Érdekes lenne a könyvből kigyűjteni azokat a szavakat, melyeket ma már nem használunk, s megkérdezni az embereket, vajon kik ismerik.

- Kíváncsi volnék rá én is, hogy Debrecenben, a kalefaktor (fűtődíák) kifejezést a teológián hányan ismernék. Az egyik matematika szakos kollégám mondta, hogy nem jelentett gondot számára a szöveg olvasása, mert a régi kifejezéseket passzív szókészletében birtokolja. Egyik volt tanítványom – ma már egyetemi tanár – azt mondta, olyan ez a könyv, mint egy XVIII. századi enciklopédia. Óhatatlanul felmerül az emberben, hogy mennyit haladtunk előre. Valóban: a somogyági kisdiák csak kanász lehet, hiszen akinek nevelője kanász, az maga is csak az lehet? Igaza van Csokonainak: „az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon...” Itt jön a kultúra kérdése: mennyire élünk azzal a kincssel, azzal a lehetőséggel, ami adva van? Kié a felelősség?

- Ön szerint mennyire van benne a köztudatban Csokonai?

- Mint a remény költője benne van. *A Reményhez, Lilla, Az estve, Zsugori uram*, ezeket szinte min-

denki ismeri. Nem véletlen, hisz Csokonai a remény, az újrakezdés költője. Tudós, kiművelt emberként látta, hogy a nemzedék nevelése nem csak a tanár feladata. Csokonai tudós volt, már fiatal diákként tanított, kiválóan ismerte például a görög nyelvet.

- Mi a könyv küldetése? Neveljen vagy szórakoztasson? Esetleg mindkettő?

- A lehető leghitelesebb Csokonai képet szerettem volna rekonstruálni. Mégpedig úgy, hogy szórakoztasson, s közben azért neveljen is. Csokonai könnyed társasági ember is volt, tudta, mi a verscsinálás és a költészet, ismerte az élet több oldalát. Elfogadta a tradíciót, kénytelen volt elfogadni, mert olyan erősen volt jelen a társadalomban. A hitelesség végett megnéztem korabeli debreceni térképet is, továbbá helyismereti és iskolatörténeti írások alapján írtam le, hogy milyen lehetett a világ valaha. Szerettem volna minél hitelesebb képet adni Csokonairól éppúgy, mint a környezetéről, a kapcsolatairól, a társadalomról, melyben élt.

- Jövőbeni terveiben milyen megírandó művek szerepelnek?

- Gondolataimban már kész van nagyapám háborús emlékei alapján egy regény. Másik dédelgetett álmodom a Hunyadiakról szóló könyv befejezése. És persze, annyi mindenről gondolkodik az ember, hogy nem lehet tudni, melyik ötlet, gondolatban megírt történet lát majd először napvilágot. Mindenesetre nagy öröm ilyen lelkes olvasótábor ösztönzésére írni.

Földesi Ferenc margináliáiban így fejezi be gondolatait:

„Nem tudom, az írói becsvágy mennyire lobog ebben a hölgyben. De afelől megnyugtathatom, hogy ez az írása szívven üt majd néhány olvasót. Kell ennél több?”

Nem hinném, hogy kell ettől több. Érdekes, mitöbb, lenyűgöző ez a kortörténeti könyv!

Benák Katalin

Borbás Rozália

Endymion

(részlet)

„Hiába, nem tudok a természet szerinti társasági egyenlőség elve alapján boldogulni! Most engednem kellett. Leveleimben is ezért a célért könyörgök támogatóimhoz, de nem küldöm ám el mindet, mert elégtelennek érzem a biztatásokat – kesergett és eléggé el is borult Csokonai tekintete.

– Emlékszel? Így volt ez Debrecenben is. A közöttünk módosabb, sőt az a néhány igen tekintélyes birtokú nemesi származású diáktársunk mind közszereplő lett, vagy hazatért gazdálkodni, esetleg mindkettőt egyszerre teszi. S a többiek pedig... - lemondóan harapta el a mondatot. – Úgy emlékszem, nem nagyon igyekeztek, inkább adakoztak az eklézsiának, és élvezték a szabad életet! - vágta rá Csokonai. Be kell vonni a magyar nemességet és megnyerni a kultúrának, ez volt az ő szándéka is, erősíteni a tudós hajlamú nemesi kúriák birtokosait, asszonyait, fiait. A kezükbe szórakoztató és nevelő műveket adni, akik majd előbbre viszik honi művészetünket. Létrehozni a magasabb intellektusú, talán külföldet is megjárt urakból egy társaságot, ahol együtt gondolkodhat honor és patrónus egyszersmind. Az utóbbiakat ugyan nem mondta ki, de belső gondolatait szavakba öntve, kisebb mélylázás után folytatta.

– Mint Puky Pista barátom, aki ritka kivételnek számít, mert diáknak is elég szorgalmas volt, hanem a többiek, azok nem szaggatták nagyon az istrángot, s tanulmányaik végeztével szépen beleültek atyjuk otthoni hivatalába. Némi szünet után folytatta, mivel jó néhány kortyocskát ivott a poharából. Akik pedig kisebb ágyba születtek, azoknak jobban kellett a tanulásban is igyekezni, hogy sorukat szerencsésebben oldják meg. Ahogy nekem s neked is szorgalommal kellett igyekeznünk, folyton bizonyítanunk tudásunkat, professzoraink elismerését, dicséretét érdemelni.”